

Kalla Gábor (1959) régész-asz-sziriológus, az ELTE Régészettudományi Intézetének docense. Kutatási területe az ókori kelet régészete és történelme. 1993-ban jelent meg *Mezopotámiai uralkodók* című könyve (Kossuth Kiadó, Budapest).

Az asszír főváros és a királyi propaganda – Ninive példája

Kalla Gábor

A tradicionális területi egységeken túlnyúló territoriális államoknak és a birodalmaknak nem annyira a létrehozása az igazán nehéz feladat, azaz nem a hódítás a legnagyobb probléma, hanem ezeknek a területeknek a megszervezése és megtartása. Habár a katonai erő fizikai kényszerét elrettentő céllal időnként meg lehet ismételni, a lázadókat ki lehet végezni, nem lehet folyamatosan fenntartani, mivel ennek költsége lassan felemésztí a hódítás hasznát, különösen miután az elfoglalt területek erőforrásai kimerülnek.

Minden működő társadalomnak szüksége van olyan, az etológia kifejezésével élve „szinkronizációs mechanizmusokra”, melyek az „egyéni aktivitásokat közös magatartássá” szervezik. Az államok esetében ez azt jelenti, hogy az egyének fizikai kényszeren túl is alávetik magukat a központi hatalom által meghatározott szabályoknak, azaz létrejön az uralom. Max Weber megfogalmazásában: „Bizonyos minimális engedelmességre akarás – tehát az engedelmességre fűződő (külső vagy belső) érdek – minden igazi uralmi viszonyhoz hozzátartozik.”. Az uralom legitimitációja döntő jelentőségű, hiszen ez adja a rendszer stabilitását. Újra Max Weber szavaival: „egyetlen uralom sem éri be önként azzal, hogy csak anyagi, csak érzelmi-indulati, vagy csak értékracionális motívumok biztosítsák fennmaradásának lehetőségét, hanem mindegyik igyekszik felkelteni és ápolni a legitimitásába vetett hitet.” A legitimitáció, mint szinkronizációs mechanizmus fenntartásában fontos szerepe van a propagandának, amely közvetlenül, vagy közvetítőkön keresztül az egyénhez eljutva irányítja társadalmi cselekedeteiket. A propaganda ebben az értelemben több, mint egy rövid távon ható politikai meggyőző eszköz, igazi társadalomszervező erő – függetlenül attól, hogy milyen erkölcsi tartalmat hordoz.

A propagandát többfajta módon is lehet osztályozni: lehet verbális és vizuális, direkt és indirekt. A direkt verbális propaganda jó példája Mezopotámiában például a győzelmi felirat vagy a királyhymnus. Képi megfelelőik a talán legismertebb asszír művészeti alkotások, a palotadomborművek, valamint a sztélék, a szikladomborművek, a falfestmények ill. a mázas-domborműves téglák, az ezen szereplő uralkodói tettek és a hatalom szimbólumai. Náluk azonban sokkal hatásosabb az indirekt vizuális propaganda, amely az egyén által éppen indirekt volta miatt kevésbé azonosítható, mivel a tudatalattira hat. Ide sorolhatjuk a legtöbb monumentális építészeti alkotást ugyanúgy, mint a kerteket és vadasparkokat. A legösszetettebb, a legszélesebb körben ható „ideológiai fegyver” a város. Az indirekt vizuális propaganda nem annyira az egyes uralkodót, mint személyt legitímálja, hanem sokkal inkább a birodalmat mint intézményrendszert.

AZ ASSZÍR VÁROS MINT PROPAGANDAESZKÖZ

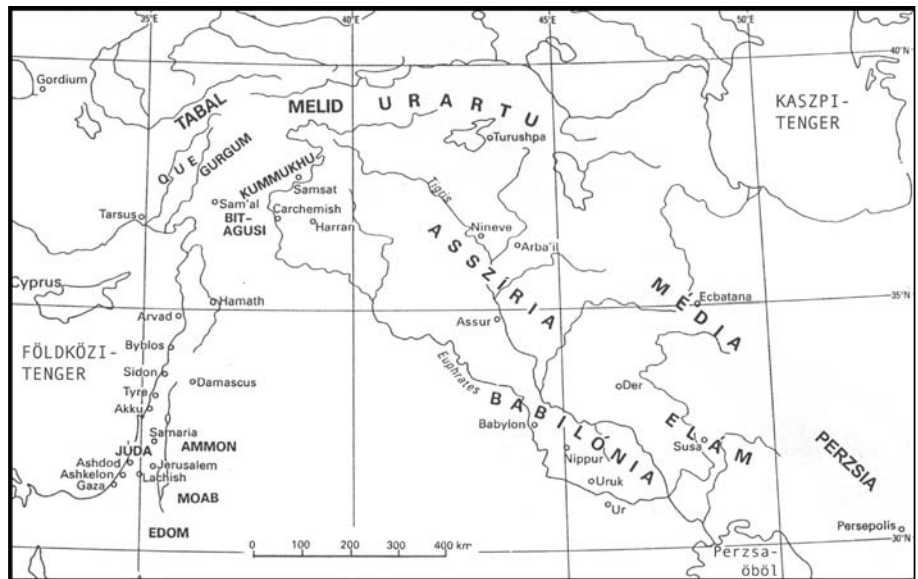
A város vizuális propagandaeszköz-funkcióját leginkább az uralmi székhelyeken lehet nyomon követni, de a jelenség nem korlátozódik rájuk. A településhálózat éppúgy, mint az egyes települések belső szerkezete mindenkor híven tükrözi

a társadalom struktúráját illetve azt az ideológiát, amely meghatározta azt. Jó kifejezője ennek az összefüggésnek, hogy a hódítások az ókori Elő-Ázsiában, különösen az Asszír Birodalom esetében gyakran jártak együtt a korábbi településrendszer szétverésével és újjászervezésével. Ennek során birtokba vehettek, lerombolhattak városokat, vagy újakat alapíthattak. Az asszírok a településrendszer átszervezése során óriási tömegeket telepítettek át a birodalmon belül. A stratégiai pontokon elhelyezkedő régebbi városok átvételét, új lakossággal való feltöltését és új összefüggésbe helyezését olyan szimbolikus aktusok jelzik, mint az átnevezések, melyek során e városok valamilyen összetételben az uralkodó vagy egy istenség nevét kapták.

A nyílt területen álló helyiségeknél az erőd (*dúrum*), a folyópartiaknál pedig a kikötő (*kárum*) szóelemet használták, de voltak másfajta szóösszetételek is (pl. Kár-Sulmánusarédi, Dúr-Nabú). Hasonló neveket kaptak az újonnan alapított városok is. Feltűnő jelenség ugyanakkor, hogy az új nevek adása a régi, nagy hagyományú területekre (Babilónia, Karkemis, Damaszkusz) nem jellemző, csak a barbárnak tekintett vidékekre (Zagrosz-hegység régiói, arámi törzsek szállásterülete). Eszerint az új városnevek adása egyben a civilizációs tevékenység szimbolikus jele volt.

Az uralkodói propagandának megfelelő téralkotásra leginkább az újonnan alapított, vagy jelentősen átépített uralmi székhelyek voltak alkalmasak, de voltak olyan elemek, amelyek szinte minden nagyvárosban egyaránt megtalálhatóak voltak. Az asszír településszerkezet öt jól elválasztható szintből állt: 1. Királyi székhely (főváros). 2. „Királyi városok” (*ál sarrúti*). Az asszír provinciák adminisztratív központja. Centruma mindig egy-egy palota. 3. A külső provinciák kormányzati központjai. 4. Kisebb megerősített városok (*ál dannúti*; asszír stratégiai települések). 5. Az asszír településeket ellátó mezőgazdasági falvak (*kaprum*). (A külső provinciákban természetesen létezett emellett egy helyi, az asszír hatalmi struktúrától elváló, a korábbihoz képest erőteljesen átalakított településrendszer is).

A települések első négy kategóriájában a hatalom távolról is felismerhető szimbólumai voltak a tornyokkal megerősített magas városfalak, valamint a bennük nyitott monumentális kapuk. Az érkezőket a nagyobb városokban (első három kategória) kapukban felállított uralkodószobrok fogadták, ill. a városfalak mellett felállított győzelmi sztélék. A hatalom igazi centruma az asszír fővárosokban és királyi városokban (első két kategória) a régi települések romjaiból kiemelkedő dombokra (*tellekre*) épült citadella volt. Ezek uralták a városok látképét, és már távolról is felismerhetőek voltak. Itt kaptak helyet a városok leg-

A közel-keleti térség Szín-ahhé-eríba korában. Az Asszír Birodalom ekkoriban északon Melidig, északnyugaton Quéig, délnyugaton Szamáriáig, délkeleten a korabeli Perzsa-öbölig terjedt. Északkeleten AsszírIA és Média között húzódtott a határ. (CAH III/2 nyomán)

fontosabb templomai és a paloták. A citadellák mindig a városok szélén helyezkedtek el, és külön erődítés választotta el őket a lakónegyedektől. Az uralmi centrum lakónegyedek fölé helyezésének ideológiai fontosságát jelzi, hogy a sík terepen alapított Dúr-Sarrukín esetében a palotát egy mesterséges teraszra helyezték. Ezzel szemben Babilóniában a királyi palotákat mindig a lakónegyedek terpszintjén építették fel, és sohasem választották el őket erődítéssel. A babilóniai nagyvárosok igazán domináns, látványos központját a város főistenének emelt olyan hatalmas toronytemplomok, *zikkuratuk* jelentették, mint a „Bábel tornya”. Ez a különbség nyilvánvalóan a kétfajta hatalmi szerkezet eltérő jellegéből ered.

Az asszír fővárost mint vizuális propagandaeszközt egy példán keresztül szeretném bemutatni, ez pedig Nínive. A választást az indokolja, hogy innen ismerjük az egyik leghosszabb mezopotámiai építési feliratot, amely szokatlan részletességgel világítja meg egy Szín-ahhé-eríba nevű asszír uralkodó ninivei építkezési programjának ideológiai jelentőségét. A nagy feliratok építkezési zárószakaszát a történeti szöveggyűjtemények előszeretettel hagyják el, pedig ezek sokszor sokkal több szellemi izgalmat rejtenek, mint a történeti részekben a hódítások sokszor egyhangú leírásai.

SZÍN-AHHÉ-ERÍBA ÉS AZ ASSZÍR BIRODALOM

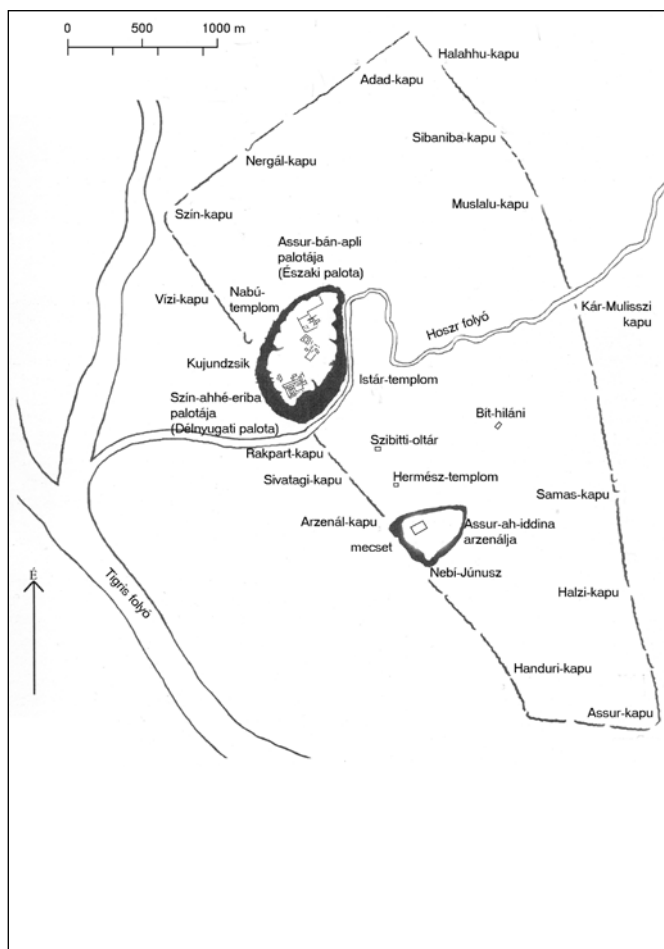
Szín-ahhé-eríba (bibliai Szanhérib; Kr. e. 704–681), uralma idején az Asszír Birodalom már elérte hatalmának csúcspontját. Elődei, III. Tukulti-apil-Esarra (bibliai Tiglatpileszer, Kr. e. 744–727) és apja, II. Sarrukín (bibliai Szargon; Kr. e. 721–705) egy hosszú válságos időszak lezárásaként megsokszorozták az Asszír Birodalom kiterjedését. Hatalmas területeket foglaltak el Babilóniában, Délnyugat-

Iránban, Kelet-Anatóliában, Szíriában és Palesztinában, de még ennél is nagyobb területeket kényszerítettek adófizetésre. II. Sarrukín korára esik például a kettévált zsidó állam északi felének, Izraelnek a meghódítása, a főváros Szamária lakosságának áttelepítése és új lakók idetelepítése. Jelentős katonai csapásokat szenvedett a korábbi legnagyobb ellenfél, Urartu is, így immár nem jelentett veszélyt Asszír számára. A III. Tukulti-apil-Esarra által újjászervezett asszír haderő félelmetes erőt képviselt, melynek nem volt párja a korabeli világban. Az ilyen előzmények után trónra került Szín-ahhé-eribának mégsem volt egyszerű a helyzete. Őrá várt az óriásivá nőtt birodalom konszolidációjának hatalmas feladata, miközben a meghódított területeken újabb és újabb lázadások törtek ki. Ezeket az Asszír Birodalomba be nem vont területekről, például Egyiptomból, Elámból vagy Júdából támogatták, így az uralkodónak egyre távolabb kellett háborúznia. A gondokat növelte, hogy apja, II. Sarrukín egy anatóliai hadjáratban esett el (Kr. e. 705) és holtteste sem került elő. Ez rendkívüli csapásnak számított, és súlyos árnyékot vetett az asszír királyság intézményére.

A már nem túl fiatalon, valószínűleg 40 év körüli korban trónra került Szín-ahhé-eriba nem volt híján az uralkodói tapasztalatoknak, apja hadjáratai alatt koronahercegként intézte az államügyeket, tehát egyértelműen bírta Sarrukín bizalmát. Levelezésük alapján viszonyuk jó volt. Mégis, az asszír királyfeliratokban egyedülálló módon szinte sohasem említi származását, pedig a királyi eredet legitimáló erőt jelentett. Ennek egyetlen oka apja szerencsétlen sorsa lehetett, ezt pedig valamilyen, az istenekkel szembeni elkövetett bűnnel magyarázták. Az új uralkodónak tehát mindenképpen távolságot kellett tartania apjától, és nemcsak az uralmát kellett más módon legitimálnia, hanem magát a birodalmat is. Sok egyéb dolog mellett ennek egyik fontos eszköze volt Ninive kiépítése „világvárossá”.

NINIVE MINT ÚJ FŐVÁROS

Ninive az újasszír székvárosok sorában a negyedik volt Assur, Kalhu és Dúr-Sarrukín után. Assur (a mai Qala'at Sirqát) volt Asszíria bölcsője, a nép és a főisten névadója, és egész a Kr. e. 9. századig Asszíria tradicionális fővárosa. Kalhút (a mai Nimrúd) II. Assur-nászir-apli (Kr. e. 883–859), az Újasszír Birodalom megszervezője választotta székhelyéül, majd II. Sarrukín (Kr. e. 721–705) teljesen új helyen építette fel székhelyét, Dúr-Sarrukínt (mai Horszábád). Szín-ahhé-eriba már uralmának kezdetén elhagyta a Sarrukín által csak néhány évvel korábban felépített új királyi székhelyet. Ennek oka nyilvánvalóan abban keresendő, hogy hitt benne, hogy az apját ért isteni büntetés a nevét viselő várost is érintette. Az előző fővárossal szemben Ninive nem „zöldmezős beruházás”, hanem egyike a térség legrégebbi településének: a Kr. e. 7. évezredtől kezdve folyamatosan lakott, s a Kr. e. 3. évezredben már

Ninive alaprajza. A Kujundzsik-dombon volt a citadella, a Nebi-Júnusz dombon pedig az arsenál. A kertek és a vadaspark a Hozsr-folyó mentén feküdtek a várostólészakkeletre és délnyugatra. (M. Roaf nyomán)

Istar istennő fontos kultuszhelye. Szín-ahhé-eriba valószínűleg ehhez a tradícióhoz kívánt visszatérni.

Mint minden új főváros kijelölésében, egyéb belpolitikai okok is közrejátszhattak a választásban. A keleti nagybirodalmak uralmi székhelyei speciális településtípusok. Szinte minden lakosuk közvetlenül vagy közvetve az óriásüzemként működő palotaadminisztrációtól, vagy az itt helyet kapó és az uralkodók által támogatott templomoktól függött. Uralomváltáskor a kialakult belső hatalmi viszonyok megváltoztatásának legbiztosabb eszköze volt egy új hatalmi elit összeállítása most már csak az új uralkodóhoz hű emberekből. (A régi fővárosok királyi városként működtek tovább.) Szín-ahhé-eriba az általános asszír szokásnak megfelelően már koronahercegként is saját palotával rendelkezett, amely épp itt, Ninivében volt. Itt saját bizalmi emberei vették körül, nem kellett megküzdenie apja embereivel.

További fontos elem lehetett a döntésben, hogy hangsúlyozni akarta, uralmával új világ kezdődött. Az asszír királyi ideológia legfontosabb elemei közé tartozik az univerzalitás igénye: az asszír uralkodó a négy égtáj ura, az ismert világ egyetlen jogos hatalma. A király nemcsak uralkodó, de Assur isten főpapja is, akinek a megbízásából hódít újabb és újabb területeket. Az uralkodó feladata az állandóan megismétlődő teremtésaktus: a káosz erőinek legyőzése és a

rendezett világ, a kozmosz megerősítése. A káosz erőit jelentik a civilizálatlan világ szereplői, a távoli, be nem hódolt népek, a fellázadt területek ugyanúgy, mint a megboláztatlan természeti erők, vagy a hatalmas vadállatok. Sarrukín bűneinek következménye volt a káosz erőinek felszabadulása, s ennek jeleként az uralkodó szégyenteljes halála. Az új főváros felépítése olyan teremtésaktusként fogható fel, amely szimbolikus módon jelzi a kozmosz újjászervezését, a világ tengelyének újbóli kijelölését, a káosz erőinek visszaszorítását.

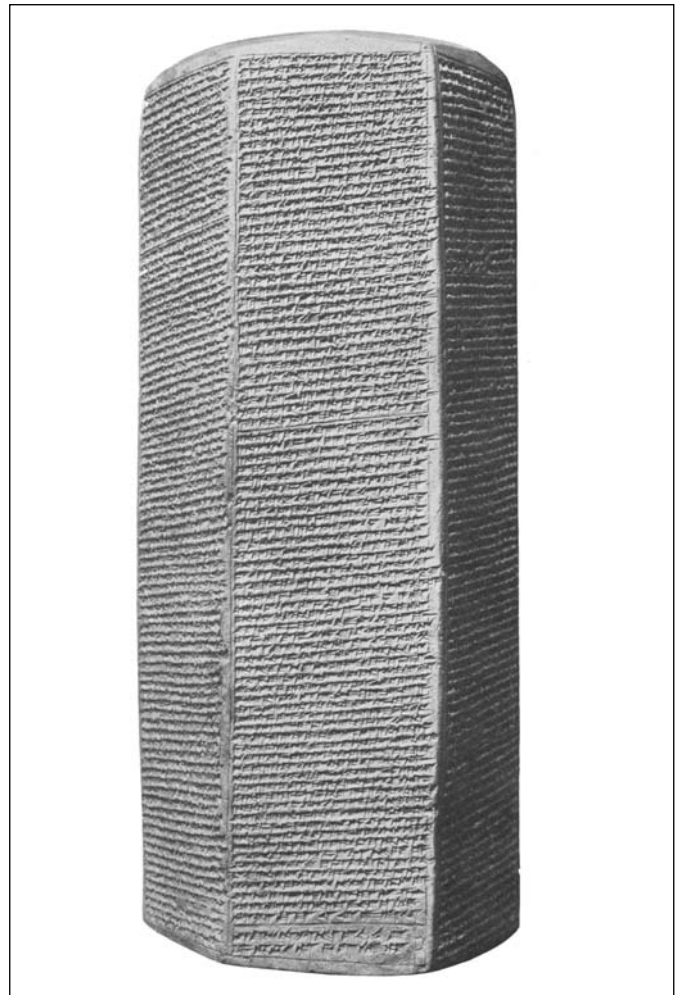
SZÍN-AHHÉ-ERÍBA ÉPÍTÉSI FELIRATAI

Ninive felépítése egyik központi témája Szín-ahhé-eríba feliratainak. Ezek közül is a leghosszabb két nyolchasábos prizmán maradt fenn. A szakirodalom az egyiket – első publikálóját után – King-prizmaként, a másikat Heidel-prizmaként emlegeti. Az elsőt a londoni British Museum, a másodikat a bagdadi Iraq Museum őrzi. A prizmák a királyfeliratok nem látható csoportjába tartoznak. Szemben a falvédő kőlapokra vagy a monumentális szárnyas bikákra vésett feliratokkal, saját korukban nem voltak láthatóak, alapozási áldozat részeként egy elfalazott üregben helyezték el őket. A londoni példány megtalálási helye nem ismert, a bagdadi a nyugati városfalban került elő. Valószínűleg a városfalból származik a másik prizma is.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy kinek szánták ezeket a feliratokat, ha eltemették őket. Efelől nincs egyetértés a kutatásban. Az egyik fontos szándék bizonyosan az volt, hogy az uralkodók az utókort tájékoztassák tetteikről; nem véletlen, hogy a szövegek gyakran tartalmazzak utódaiknak szóló üzeneteket. Újabban vált egyértelművé, hogy az új feliratokat a királyi levéltárakban archiválták, és elküldték a királyi városok irattáraiba is. Ez azt jelenti, hogy az egész korabeli hatalmi elit is ismerhette a feliratok tartalmát és hathatott rájuk.

Szín-ahhé-eríba legkorábbi, eltemetésre szánt feliratait még hasas, hordószerű agyagtárgyakra, ún. cilindrekre íratta, amikor azonban egyre több hadjáratnak és egyre több építési tételnek kellett helyet találnia, már a nagyobb felület biztosító agyagprizma formáját választotta.

Fontos még megemlékezni a királyfeliratok nyelvezetéről és stílusáról. Feltűnő, hogy apjához hasonlóan Szín-

Szín-ahhé-eríba egyik nyolcoldalú prizmája.
Hasonlóan nézett ki a King-prizma is.

ahhé-eríba sem asszír nyelvjárásban íratta feliratait, hanem a babilóni egy olyan változatában, melyet az assziológiai szakzsargon standard babilóninak, vagy fiatal babilóninak hív. Ez egy sajátos, mesterséges irodalmi nyelvezet, amelyet a mítoszok, eposzok és a himnuszok használtak már legalább fél évezrede, olyan művek, mint a *Gilgames-eposz*, vagy a *Teremtéstörténet (Enúma elis)*. Ezzel szemben Asszíriában asszír nyelvjárásban írták a leveleket vagy a jogi szerződéseket. A költői nyelvezet a szöveg fenségességét volt hivatva megjeleníteni, felemelte a feliratokat a mindennapi szövegek szintjéről. A politikai szándék az uralkodói tettek isteni szférába való emelése volt, a felirat a saját koron túl az örökkévalóságnak is szólt.

A NINIVEI NAGY ÉPÍTÉSI FELIRAT (KR. E. 694)

^{IV.23}Ugyanebben az időben (épült újjá) Ninive, a fenséges kultuszhely, Istar fenséges városa, ²⁵melynek belsejében minden isten és istennő rítusa megtalálható, a tartós alapkő, az örökké tartó alapozás, melynek alaprajza ősi idők óta fénylő csillagírással rajzolódik ki, melynek elrendezése nagyszerű, ³⁰a tökéletes hely, a titkok lakása, melynek belsejében mindenfajta tökéletes alkotás, melynek csak neve van, a kultuszok mindegyike és a mélység tengerének valamennyi titkos tudománya otthonra lelt.

Ósi időktől a királyok, ³⁵atyáim közül, akik előttem jártak, s az Assur feletti uralmat korábban itt gyakorolták, akik Enlil alattvalóit irányították, senki sem volt, aki a város területének kiterjesztésére, városfal emelésére, az utak kiegyenesítésére, ⁴⁰csatornák ásására és botanikus kertek telepítésére fordította volna figyelmét, értelmét erre összpontosította volna. Arcát senki sem fordította, szívét senki sem irányította a benne fekvő palota, a hatalom lakhelye és szentélye felé, melynek területe szűkös volt, ⁴⁵s építésmódja sem volt tökéletes.

De én, Szín-ahhé-eriba, a világmindenség királya, Assur ország királya figyelmemet ⁵⁰e mű istennek akaratának megfelelő elkészítésére fordítottam, értelmemet erre összpontosítottam.

Káldea, Arám, Mannai, Que, Hilakku, Philiszteia és Türosz lakosságát, akik igámba (önként) fejüket nem hajtották, ⁵⁵áttelepítettem, kosarat szállítottam velük és téglát vetettek. A korábbi palotához, amely oldalán 360 könyök (144 m), elején 95 könyök (38 m) nagyságban készült el, ⁶⁰területe kicsi volt, s amelyet királyi elődeim, atyáim uralmuk lakhelyéül emeltek, de építésmódját nem tették tökéletessé, (az elődök) szárnyas óriásbikákat faragtak fehér mészkőből ⁶⁵Tasziatében, a Tigrisen túl, hogy ajtóikat azok tartsák. A hajók megépítésére országaikban mindenütt az erdők mélyén óriásfákat döntöttek. ⁷⁰Ajjaru hónapban, az éveleji áradások szokott idején óriási nehézségek közepette nagyszerű hajókkal szállították át azokat erre az oldalra, de a rakpartnál fekvő átjárónál a tutajok elstüllyedtek. Munkacsapataik csak ⁷⁵emberfeletti erőfeszítéssel nehézségek és kínok között húzták ki, és rögzítették azokat az ajtóiban.

A Tebiltu folyó, a féktelen áradat, ⁸⁰amely már régóta a palota mellett haladt el, hatalmas áradásaival az alapárkainál ingoványt teremtett, alapozását meglazította. Ezt a kis palotát teljességében leromboltam, a ⁸⁵Tebiltu folyását a város belsejéből elvezettem, és a város mögötti térségbe irányítottam kijáratát. Fél *ikú*-nyi (1800 m²) területen 4 (sor) nagy kőtömböt kötöttem össze aszfalittal, ⁹⁰nádasok nádszárát terítettem rájuk. Egy 340 könyök (136 m) oldalú, ⁹¹és 289 könyök (115,6 m) szélességű földet a Huszur-folyó és a város belsejétől további területként elkerítettem, ⁵a korábbi teraszhoz hozzátettem, és az egész tetejét 190 téglasorral (kb. 14-15 m) megemeltem. Hogy a távoli jövőben még az árvíz tetőzésekor se gyöngüljön a terasz alapja, támfalát óriási kőtömbökkel ¹⁰borítottam, megerősítettem tömegét. A palota építményének nagyságát 700 nagy könyök (350 m) hosszúságúra és 440 nagy könyök (220 m) szélességűre alakítottam ki; ennyire nagyobbítottam meg területét.

Uralmam lakhelyéül aranyból, ezüsből, ¹⁵bronzból, karnelból?, breccsából, alabástromból, elefántcsontból, ébenfából, puszpángfából, *muszukkannu*-fából, ciprusfából, kilikiai fenyőből, *elammakku*-fából és indiai fából készült palotákat építettem. A kapuk frontján Hatti paloták mintájára ²⁰„szárnyas ajtós házat” emeltem: tetejüket cédrus- és ciprusgerendákkal, kellemes illatú fákkal, az Amanusz és ²⁵Szirara, a fénylő hegységek neveltjeivel fedtem. A cédrusból, ciprusból, borókafenyőből és indiai fából készült ajtószárnyakat ezüst- és rézabroncsokkal fogtam össze, és ajtónyílásaikba helyeztem őket.

³⁰A *papáhu*-szárnyak belsejének *parakku*-helyiségeiben széles? ablakokat nyitottam: nyílásaikba alabástromból és elefántcsontból olyan szárnyas bikákat állítottam és tettem csodálatra méltóvá, melyek *il-lúru*-virágot tartanak, mellső lábaikkal letérdelnek, testüket életerő és termékenység fedi, s ³⁵telve vannak bőséggel. A *parakku*-helyiségekben a mennyezet sötétségét felragyogtattam, a naphoz hasonló fényességűvé tettem. Belsejüket ⁴⁰ezüsből és rézből készült gombos faliszögekkel vettem körül. Obszidián és lazúrkú (színű) mázas téglákból alakítottam ki a (kapuk) boltívének szélét és az összes (felső) falsávot.

Hogy véghez tudjam vinni palotám elkészítését és két kezem munkáját tökéletessé tehessem, ebben az időben *Assur és Istar*, főpapságom kedvelői, nevem kimondói, megmutatták nekem olyan hatalmas cédrusszálfák lelőhelyét, ⁵⁰amelyek ősidők óta a Szirara-hegység belsejében titkos helyen állván óriási méretűvé nőttek. Az alabástrom „arcát”, amely az (előző) királyok, ⁵⁵atyáim idejében még kardok markolatához is drága volt, az Ammanana-hegység mélyében fedték fel nekem, és egy különféle *burzigallu*-füstölőedényekhez (használt) breccsafajta, ahol eddig sohasem lehetett látni, Kapridargilában, ⁶⁰Til-Barsip környékén tárta fel magát (számomra). Ninive mellett, Balatai földjén az istenek akaratára fehér mészkőkötömbök óriási tömegben váltak láthatóvá. ⁶⁵Alabástrom szárnyas bikákat (és) kidolgozott végtagú szobrokat, melyek egyetlen kőből készültek, arányai tökéletesek, s saját talpzatukon magasan állnak; alabástrom *apszaszú*-kat (emberfejű nőstényoroszlánokat), melyek ⁷⁰látványa különleges, s testük fénylő napként világít; valamint fenséges breccsa kőlapokat bányásztam ki hegyeikből, mindkét oldalukon megformálva és ⁷⁵Ninive belsejébe vonszoltattam azokat. Ninkurra istennő beavatkozásával fehér mészkő szárnyas bikákat és *apszaszú*-kat teremtettem Balatai földjén, alakjukat tökéletessé tettem.

⁸⁰Ősidők óta, amikor a királyok, atyáim, hogy a templomokban felállíttassák bronz szobraikat, alakjuk mását elkészítették, a ⁸⁵kellő értelem és a megfelelő tudás hiányában valamennyi kézműves

a tőlük megkövetelt munkához az országaikban olajat, viaszt és birkabőrt használtak fel. De én, Szín-ahhé-erība, ⁹⁰minden uralkodó közt a legelső, a kézművesség minden ágában jártas, a fejedelmi Ninsiku istennő által adományozott ^{VII.1}művészi értelmekkel, s saját körültekintéssel óriási bronzoszlopokat, korábban még egyetlen királyi elődöm által sem megformált futó oroszlánokat (készítettem el). E mű véghezvitelének módját ⁵magamban alaposan átgondoltam, s elhatározásom tanácsát és bensőm bölcsességét követve megalkottam e bronzszobrokat, alakjukat tökéletessé tettem.

Az istenek akaratának megfelelően óriási fatörzsekhez, pálmatorzshöz, a ¹⁰gazdagság fájához, 12 vicsorogó oroszlánhoz, s velük együtt 12 tökéletes formájú, fenséges szárnyas bikához és 22 termékenységbe és ujjongásba burkolózott *apszaszú*hoz, melyek ¹⁵telve vannak életerővel és gazdagsággal, agyag öntőmintákat készítettem, mintha csak fél siklomos (4 gr) darabok lettek volna, bronzot öntöttem beléjük, (végül) alakjukat tökéletessé tettem. ²⁰A bronzból megalkotott szárnyas bikákat, melyek közül kettőt *zahalú*-ezüstötvözzel vontam be, az alabástrom szárnyas bikákat, a fehér mészke szárnyas bikákkal és *apszaszú*kkal együtt beépítettem palotáim ²⁵ajtónyílásaiba. Magas bronzoszlopokat és bronz és ólompántokkal megerősített, az Amanusz-hegységből hozott óriási cédrusokat állítottam hatalmas oroszlánokra, ³⁰és rájuk szemöldökfákat, ajtónyílásaik koszorúdíszét helyeztem. Alabástrom *apszaszú*kra, valamint az ezüstötvözzel bevont bronzból öntött *apszaszú*kra, és az *esmarú*-ezüstötvözetből öntött, melyek megjelenése ragyogó, ébenfa, ciprusfa, kilikiai fenyő, borókafenyő és indiai fa oszlopokat állítottam, rájuk *pasallu*-aranyötvözetből és ezüstből készült berakásokkal, s rájuk a belső helyiségeket, az uralmam lakhelyét (fedő) ⁴⁰gerendákat helyeztem. A (falak) lábázatát breccsa és alabástrom lapokkal, valamint hatalmas mészke lapokkal borítottam, (és ezeket) csodálatra méltóvá alakítottam.

⁴⁵Hogy a kútvíz mindennap bőséges legyen, rézből csavart menetet és láncot készítettem, és vékony póznák helyett nagy szálfákat és pálmatorzseket helyeztem a kutak fölé. Ezeket a palotákat méltó módon alakítottam ki. A ⁵⁰palota egészének fejét valamennyi nép csodálatára felemeltem és a „Palota, mellyel semmi sem veszi fel a versenyt” nevet adtam neki.

Egy nagy kertet ültettem mellette, az Amanusz-hegység mását, melynek belsejében összegyűjtöttem a hegyvidékek és Kaldea összes aromatikuss növényét, gyümölcsfáját és fáját, sőt gyapjút viselő fákat is.

Ninive, melynek területének kiterjedése a korábbi időkben 9300 könyök (3720 m) volt, az előttem járó uralkodók ⁶⁰belső és külső városfalat nem építettek. Én 12815 könyök (5126 m) szántóföldet tettem hozzá a korábbi mérethez, kiterjedését 21815 nagy könyökben (10907,5 m) határoztam meg. A ⁶⁵Bad-nigalbi-lukurra-susu, „A fal, melynek félelmetessége az ellenséget letapossa” (nevű), hatalmas belső fal alapját mészke-tömbökre raktam, 40 téglára szélesre vastagítottam, fejét 180 téglasornyira emeltem (kb. 14–15 m). Benne a ⁷⁰négy szélirány felé, elől, hátul és mindkét oldalon a be- és kilépéshez 15 városkaput nyitottam.

„Assur isten helytartója legyen állandóan jelen!”: az Assur-kapu Libbi áli (Assur város) felé; ⁷⁵„Minden ellenség letaposója”: Szín-ahhé-erība-kapu Halzi ország felé; „Enlil uralmam megerősítője”: Samas-kapu Gagal ország felé; „Szín-ahhé-erība uralma legyen olyan szilárd, mint a Nagymedve csillagkép!”: Mullisszu-kapu Kár-Mullisszu felé; ⁸⁰„Az *aszakku*-démonok húsának kiűzője”: Muslálu (vízhez vezető lépcső) kapuja; „Asnan (gabona)-isten és Lahar (marha)-isten jósága állandó benne”: Sibaniba-kapu (Sibaniba városa felé vezető kapu); „A hegyek termékeinek hozója”: Halahhu-kapu (Halahhu országa felé vezető kapu); Összesen 7 kapu napkelte felé, ⁸⁰a délkeleti és az északkeleti széllel szemben. Nevüket (így) mondtam ki.

„Adad, aki bőséget ajándékoz az országnak”: Adad-kapu a vadaspark felé; „Erra, aki leveri ellenségeimet”: ⁹⁰Nergal-kapu Tarbiszu városa felé; „Nannaru, uralmam diadémjának őrzője”: Szín-kapu. Összesen 3 kapu az északnyugati széllel szemben. Elnevezésüket (így) neveztem el.

„Ea, aki forrásaimat felbuzogtatja”: Itatóhely-kapu; „Az összes lakhely termésének behozója”: Rakpart-kapu; „Szumu'il és Téma népének ajándékai ^{VIII.1}jönnek be rajta”: Pusztakapu; „Mindenség őrzője”: Arzenál palota kapuja; Sarur (istenfegyver), a király ellenségeinek leverője”: Handurikapu. Összesen 5 kapu a délnyugati széllel szemben. ⁵Neveikként (ezeket) adtam nekik.

A Bad-nigerim-huluhha, „A gonosz ellenség elrettentője” (nevű) külső városfalhoz, alapgyödröt nyitottam és 45 *nindanu* (270 m) mélyre lemélyítettem, ahol elértem a talajvizet. ¹⁰Az alsó vizek belsejében hatalmas hegyi kőtömböket kötöttem össze, felül pedig egész a párkányzatáig nagy mészke-tömbökkel tettem tökéletessé az építményt.

Ninivének, uralmam városának területét megnöveltem, nagy útjait kiszélesítettem és napként ragyogóvá tettem. ¹⁵Külső városfalat emeltem és azt hegyhez hasonlóvá emeltem.

A város felett és a város alatt kerteket rendeztem be. Ezek belsejében megtalálható a hegyek és minden ország növényi terméke, Hatti ország összes aromatikusan növénye, mirrha. A frissen feltört nyílt területen, a vadspark mellett, minden létező hegyi szőlőfajtát, ²⁰az emberiség összes gyümölcsfáját, aromatikusan növényeket és olajfákat hatalmas mennyiségben ültettem el. A Huszur-folyóhoz, melynek vízszintje már ősidők óta alacsony volt, s amelyet a királyok, atyáim közül még egyetlen sem szabályozott és (így egyszerűen) a Tigrisbe ömlött, ²⁵hogy az ágyások bőségesen teremjenek, Kisziri várostól a magaslatokat és mélyedéseket csákányokkal vágtam át és egy kis csatornát vezettem ide. Ezeket a vizeket a Ninive környéki síkság számra biztosítottam, és e ³⁰botanikus kertek belsejébe, mintha egy nagy csatorna lett volna, úgy hömpölyögtettem. Utamat a Muszri-hegy lábánál fekvő Bít-rémámé-ba vezettem, felmáztam egész Elmunakke városáig, nagy nehézségek árán jutottam ide. Dúr-Istar, Sibaniba és Szuli városok fölött nagy vízforrásokat láttam, szűk kifolyásaikat kiszélesítettem és víztározókba irányítottam őket. A meredek hegyek e vizeinek útját elzáró helyeket csákánnyal törtem fel, kijáratát a Ninive környéki völgy felé vezettem. Partgátaikat a hegyek alapjához hasonló szilárdságúvá erősítettem, és ⁴⁰közéjük vezettem ezeket a vizeket és óriási tömegben örökre a Huszur-folyó vizéhez adtam. Nyáron az összes botanikus kertet öntöztem, télen 1000 frissen vetett parcellát ⁴⁵láttam el minden évben vízzel a város felett és a város alatt.

E vizek folyásának lecsendesítéséhez mocsarat létesítettem, belsejébe nádast telepítettem, s *igirú*-madarakat, mocsári vaddisznókat és bivalyokat engedtem benne szabadon.

⁵⁰Az istenek akarására a frissen feltört nyílt terület kertjein belül a szőlő, a mindenfajta gyümölcsfa, az olajfák, és az aromatikusan növények rendkívüli módon pompáztak. A ciprusok, a *muszukkannu*-fák és minden fafajta magasra nőttek, ⁵⁵sarjakat hoztak. Az ég madarai, az *igirú*-madarak, melyek ott-hona távol van, fészket raktak. A mocsári vaddisznók és bivalyok kicsinyeket nagy számban neveltek.

⁶⁰*Muszukkannu*-fákat és ciprusokat, a botanikus kertek növekményeit, és mocsarakon belüli nádasok nádszárait vágtam ki, és az uralmam palotáinak munkálataihoz szükséges mennyiségben felhasználtam őket. A gyapjút hordó fákat megnyírták és ruhákká szőtték azokat.

⁶⁵Miután a palotám művét befejeztem, Assurt, a nagy urat és az Assurban lakó isteneket és istennőket meghívtam belsejébe, magasztaló áldozatot végeztem és ⁷⁰köszöntő ajándékokkal halmoztam el őket. A frissen feltört nyílt terület kertjeinek olívafájából és illatos fákból (nyert) olajt adtam át nekik elsőrangú illatos olajként, a palota felavatásakor országom lakóinak ⁷⁵fejét ezzel locsoltam, mézédess borral bensejüket bőven öntöztem.

A jövő napjaiban, ⁸⁰mikor ez a fal már öreg lesz és meggyengül, a királyok, gyermekeim közül, akiknek a nevét Assur az ország és az emberek pásztorságára (akkor) kimondja, romos állapotából újítsa meg, lássa ezt a feliratot, nevem írását, kenje be olajjal, végezzen el áldozatot felette és tegye vissza helyére. Assur és Istar hallgassák meg imáját.

Abu hónapban, Ilu-ittija, Damaszkusz kormányzójának éve [Kr. e. 694 aug.]

(A felső indexbe tett római számok a prizma oldalaira, az arab számok pedig az egyes sorokra vonatkoznak)

A 694-es építési felirat két változatának beosztása nem tökéletesen felel meg egymásnak. A fordítás a King-féle verziót követi. Négy és fél hasábot foglalnak el a történeti részek, a maradék három és felet pedig a ninivei építkezések leírása. A felirat Kr. e. 694 augusztusában készült, erre az időpontra a program nagy része megvalósult.

Az építési rész eleje Ninivét, mint a világ központját, mint *axis mundi*-t írja le tömören, ahol minden isten kultusza megtalálható, valamennyi titkos tudomány, és helyet kap a világ minden szép alkotása. Ezzel megadja azt a programot, amely köré a felirat épül: Ninive a világ központja és annak mása (*imago mundi*), ahol minden megtalálható, ami a négy világtájon előfordul. Fontos momentum, hogy Ninive *alaprajza ősi idők óta fénylő csillagírással rajzolódik ki*, tehát az építkezés egy eleve megadott isteni terv szerint történik.

Ezután az uralkodó szembeállítja saját kiemelkedő tevékenységét az elődök várost elhanyagoló magatartásával. Ez rávilágít az új székhely választásának egyik aspektusára: itt minden az ő műve, az ő tevékenységét tükrözi. Majd felsorolja azokat a deportált népeket, amelyeket az építkezésekhez munkára fogott, és akik a város későbbi lakosságát adják. Megtalálható közöttük valamennyi égtáj képviselője, ez a motívum azonban itt még nem olyan kidolgozott, mint később Dareiosz szűzai palotájának építési feliratában, ahol a Perzsa Birodalom szinte minden tartománya részt vesz a munkában.

A következő, a szöveg szerkezetéből némileg kilógó rész elmeséli a régi paloták építkezésének egyik epizódját is, amikor a hatalmas szárnyas bikák a folyón való átszállításkor elsüllyedtek, és csak nagy nehézségek árán lehet őket kivontatni. Mindez éles ellentétben áll az uralkodó saját technikai vívmányaival, melyeket később mesél el.

Ezután már a palota építését írja le: először a terasz alépítményeinek megerősítésével kezdi, majd felsorolja az ismert világ számos értékes fémét, követ és fáját, melyet a palota építkezéséhez felhasznált. Nyersanyagok éppúgy, mint a deportáltak nagy valószínűséggel a birodalom minden részéből érkeztek. Néhány fafajtról megtudjuk, hogy fő beszerzési forrásuk az Amanusz- és Szirara-hegységek (Észak-Szíria) voltak, de a *szindú*, a neve szerint egy indiai fa valószínűleg közvetítők útján keletről jött. Más építkezési feliratokban is megjelenő fontos momentum, hogy a perifériákból mindig csak a nyersanyagok jönnek, a kézműves tudás és ügyesség, amely a műalkotásokat elkészíti, mindig asszír.

A palota építésénél nyugati, szíriai és kelet-anatóliai mintákat is felhasznál Szín-ahhé-erība: ún. *bít hilánit* épít, melynek jellemzője a monumentális kaputorony: ennek félig nyitott előcsarnokát hatalmas oszlopok tartják, és a mezopotámiai tradícióval szemben nagy ablakok nyílnak belőle. A palota belső termeinek gazdag díszítését leírva kiemeli a mázas téglák használatát. Különös jelentőséget, isteni szándékot tulajdonít annak, hogy több ritka kőfajta, így a breccsa és az alabástrom új lelőhelyeit találta meg, így nagy mennyiségben használhatta fel őket a kapukat őrző monumentális keveréklények megalkotásához. Az új kőbányák megnyitása szintén a teremtésaktusok sorába tartozik: a korábbi nyers természet termékeit, melyet elődei nem ismertek, ő fedezi fel, és ő készít belőlük művészi alkotásokat, civilizációs termékeket.

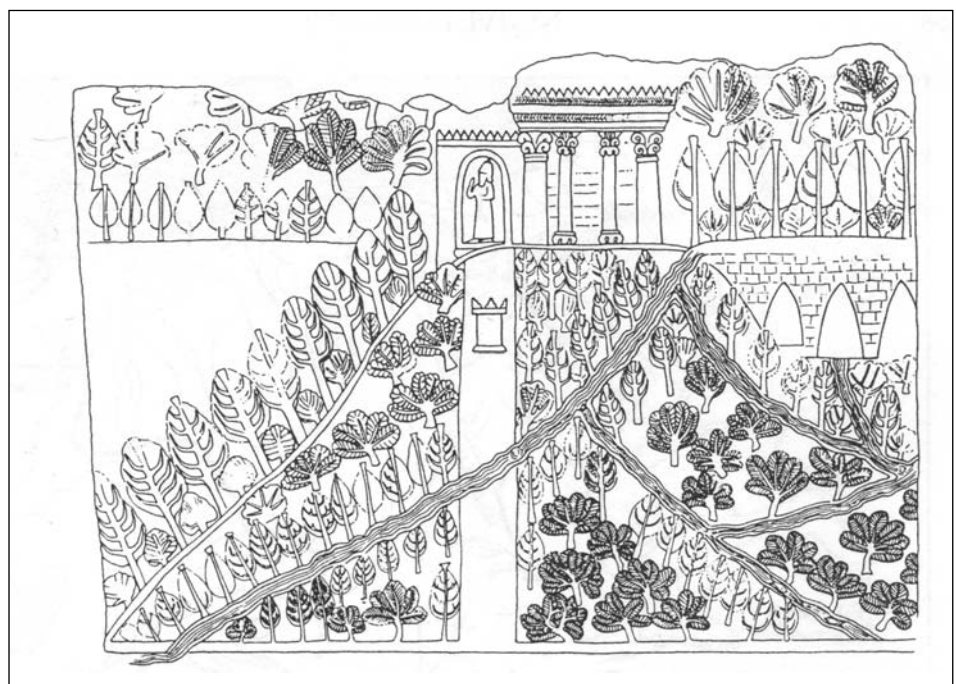
A szöveg egyik csúcspontja az új bronzöntési technikák leírása, melyek révén az uralkodó monumentális szobrok és oszlopokat volt képes elkészíteni. Ez is az újdonságok sorába tartozik, amelyre elődei nem voltak képesek. Némelyiküket ráadásul ezüsttölvözettel vonta be, a különleges fák-ból készült oszlopokat pedig arany és ezüst berakással díszítette. A palota vízellátását egy olyan szerkezet biztosította, amely valószínűleg az arkhimédészi csavar első megjelenése lehetett. A palota építésének leírását így fejezi be: *A palota egészének fejét felemeltem, hogy valamennyi nép csodálatára járjon és a „Palota, mellyel semmi sem veszi fel a versenyt” nevet adtam neki.*

Itt csak tömören, máshol részletesebben írja le, hogy a külső parkokon kívül, ide a palota mellé is épített kertet, az *Amanusz-hegység mását*, és ahova Kaldea (Babilónia) különböző növényi ritkaságait ültette. Szín-ahhé-rība számára különleges szimbolikus erővel bírtak a növények, Babilónia flórájának idevarázsolása azt az egyértelmű szándékot tükrözi, hogy Ninive egyben a babilóni hagyományok

örököse is legyen. Az asszírok számára a legnagyobb hegységnek számító Amanusz említése nemcsak különleges és értékes építőfái miatt érdekes, hanem azért is, mert arra utal, hogy a kert hegyszerű lehetett. Ráadásul fenn a citadellán kapott helyet, és nem a folyó közelében. Éppen ezért merült fel joggal a kutatásban, hogy ez lehetett Szemiramisz híres függőkertjeinek eredeti helye, és csak később kapcsolta a hagyomány Babilónhoz. A kert öntözését hagyományos kutakkal nehéz lett volna megoldani, de talán itt is a korábban említett vízemelő szerkezetet, az arkhimédészi csavart használták.

Ezután tárgyalja a felirat Ninive kiterjesztését és a belső városfal megépítését, majd az abban nyitott kapuk dísznevét, egyszerű megjelölését és irányát. A különböző irányok kiemelik Ninive központi jellegét. Ezt követően a szokatlannul mélyen, egészen a talajvíz szintjén kőtömbökkel megalapozott külső fal építését írja le. Mindkét fal általános szokás szerint saját dísznevet kapott: *Bad-nigalbi-lukurra-susu*, „A fal, melynek félelmetessége az ellenséget letapossa” illetve *Bad-nigerim-huluhha*, „A gonosz ellenség elretentője”. A külső fal különlegessége az volt, mint ezt az ásatások is tanúsítják, hogy valószínűleg anatóliai mintára, kőtömbökből készült egész a pártázatig. Korábban legfeljebb a talajvízbe nyúló vízparti erődfalak alapozásánál és lábazatánál volt szokásos a kőtömbök használata, a falakat normális esetben agyagtéglákból húzták fel.

Itt a város belső elrendezését csak megemlíti a szöveg, de ismerünk két sztelét, amely az utakról beszél: *Hogy a jövő napjaiban a királyi út ne legyen (újra) ²⁰szűk, kő szteléket készítettem, melyek egyike a másikkal szemben áll. A királyi út szélességeként 62 nagy könyököt (31 m) mértem ki a Park-kapuiig. Ha bármikor is e város valamely lakója, amikor ²⁵régi házát lerombolja és újat épít, házának alapjával belép a királyi útra, a saját háza felett húzzák őt karóba.*

Botanikus kert és vízvezeték Ninive mellett. Dombormű a ninivei Északi-palotából.

E két sztélé eredetileg a kiszélesített királyi út két oldalán állhatott. Az asszír városokban ugyanis csak a legfőbb felvonulási utakat építették meg központi akaratból, a város többi része organikus módon fejlődött. Ha lazult az ellenőrzés, az utak hamarosan leszűkültek, a városok szűk sikátorok és zsákutcák hálózatává váltak. A Szín-ahhé-eriba által nyitott széles út különlegesség lehetett.

Az utolsó részben a város körül telepített „botanikus kerteket” és azok vízellátását írja le az uralkodó, amelyet nagy távolságból, nagy technikai nehézségek árán oldott meg. Szín-ahhé-eriba különösen nagy hangsúlyt fektetett a város és

környékének vízellátására. Valamivel később, Kr. e. 688-ban lett kész az a nagy építési program, amely a Hoszrfolyót (Huszur) újabb vízforrással táplálta. Ez nem hagyományos csatorna volt; az egyenetlen terep miatt számos technikai nehézséget kellett legyőzni. Ez a király épített először a történelemben valódi vízvezeték, *aqueductust*, amely völgyet is átívelt. A kőtömbökből épült vízvezeték Dzserván mellett maradt fenn.

A városfalakon kívül egy további botanikus kertet létesített, melyet távoli vidékekről származó egzotikus növényekkel és fákkal ültetett tele. A különlegességek között volt az olajfa és a gyapot, a gyapjút hordó fa. Telepített továbbá egy mesterséges mocsarat, és ritka egzotikus állatokkal látta el.

A palota befejezésekor vendégül látta az isteneket és az ország lakosságát. A vendégsereg létszámáról nem esik szó, de amikor a Kr. e. 9. században élt II. Assur-nászir-apli felavatta kalhui rezidenciáját, közel 70 ezer embert látott vendégül gazdag lakomára. Itt arról hallunk, hogy több, mint ezer ökröt, több mint 10 ezer juhot, ezer szarvast és gazellát, több tízezer különböző fajtájú madarat, 10 ezer korsó sört, 10 ezer tömlő bort és számtalan egyéb finomságot szolgáltak fel, és az ünnepség tíz napig tartott. Szín-ahhé-eriba, aki mindenben túl akarta szárnyalni elődeit, nem maradhatott le ebben sem.

A szöveget az utódoknak szóló intelem zárja le, melyben a király felszólítja a jövődő uralkodókat, hogy a romossá váló építményeit építsék újjá, és nevét őrizzék meg.

A felirat alapján egyértelműek azok a szempontok, melyek meghatározták az új uralkodói székhelyek építését: a Birodalom központja a kozmosz központja, ahol minden isten és a földi javak teljessége megtalálható: nemesfémek, különleges építőkövek és fafajták, állatok és növények, de minden csak itt válik valódi művészi alkotássá. Szín-ahhé-eriba leírásának a központjában elsősorban a nehézségek legyőzése áll, amely a programot a hadjáratokhoz teszi ha-

Ninive restaurált északi külső fala. Nyugati irányban távolban a Nergál-kapu látható. (Roaf nyomán)

sonlóvá. Addig még nem használt építőanyagokat és technikai eljárásokat (például bronzöntés) kell felhasználni, a nyersanyagokat el kell szállítani, a kertekhez távolról kell vizet vezetni. Ugyanakkor mindennek monumentálisnak, a korábbi méreteket túlszárnyalónak kell lennie. Fontos elem a természet átalakítása kultúrtájjá, a vad vizek megfékezése, a hegyi források elvezetése a síkságra, a műveletlen földek feltörése.

NINIVE A RÉGÉSZET TÜKRÉBEN

Befejezésként röviden érdemes összefoglalni, hogy mi maradt meg mindebből. Ninive ásatásai a régészet hőskorában kezdődtek. Néhány előzmény után az angol A. H. Layard 1847-ben kezdte el Qújundzsík domjának ásatását. Hamarosan rájött, hogy az asszír paloták szintjét hatalmas törmelékretek fedik, ezért bányászati módszerekkel alagutakat és aknákat ásott. Csak a paloták domborművei és az ékírások táblák érdekelték, ezért nem is tárta fel a számos helyiség belsejét. Összesen 3,2 km hosszú szakaszon ásott ki ezzel a módszerrel domborműveket. Az ásatásoknak ez a szakasza több különböző személy vezetésével 1855-ig tartott, és ezalatt szinte kizárólag Szín-ahhé-eriba Délnyugati és Assurbán-apli (Kr. e. 668–627) Északi Palotájában kutattak. A század második felében számos különböző angol expedíció végzett ásatást Ninivében, de rövid tartózkodásuk alatt fő céljuk nem a település feltárása, hanem táblák felkutatása volt. Ez nem véletlen, hiszen Qújundzsík dombja őrizte az ékírás történetének legnagyobb táblagyűjteményét: Assurbán-apli könyvtárát. A leghíresebb epizód az volt, amikor G. Smith kereste a Gilgames-eposz tizenegyedik, ún. Vízözön táblájának hiányzó töredékeit, és meg is találta. Később, 1901 és 1932 között L. W. King és R. C. Thompson már módszeresen kezdték kutatni a települést, és számos fontos eredményt értek el. Ekkor tárták fel többek között az Istar-templomot is, és végeztek olyan mélyásatást,

amelyből kiderült, hogy Ninive már a Kr. e. 6. évezredtől fontos település volt. A második világháború után az Iraki Régészeti Főfelügyelőség végeztetett ásatásokat a városfalon, és számos városkaput és egyes falszakaszokat helyreállított. 1987-től a kaliforniai egyetem (Berkeley) D. Stronach vezette kutatócsoportja kezdett nagyszabású munkálatokba, hogy tisztázzák Ninive alsóvárosának topográfiáját, de ez a munka az Öbölháború miatt félbe szakadt.

A több, mint másfél évszázada folyó ásatások ellenére Ninive Szín-ahhé-eríba féle kiépítéséről csak keveset tudunk, hiszen a munkálatok legnagyobb része a palotákra összpontosult. Annyi bizonyos, hogy Szín-ahhé-eríba felhasználta a két korábbi településmagot: a mai Qújundzsíkot és Nabí Junúsz. A Kr. e. 9. századtól kialakult építészeti hagyományok szerint az első lett a citadella, ahol helyet kapott az új palota (Délkeleti Palota), valamint a főistenek közül Istar, Nabú, Szín és Samas temploma. Korábban épült egy *zikkurat* az Istar-templom közelében, de Szín-ahhé-eríba valószínűleg nem dolgozott rajta. Nem tudjuk, hogy hol lehetett Assur isten temploma, de a feliratok alapján ekkoriban már biztosan állt. A másik dombon épült fel egy korábbi palota helyén az *ekal masarti*, amit fegyverraktárnak szoktak nevezni, valójában inkább egyfajta helyőrségi laktanya volt királyi palotarészekkel. Az alsóváros területét jelentősen megnövelte, így ennek kiterjedése 750 hektár lett. Sajnos belső szerkezetéről, lakónegyedeiről

szinte semmit sem tudunk. A város hossza több mint 4 km, szélessége pedig közel 2 km volt, méretét csak Babilón Kr. e. 6. századi kiépítettsége haladta meg. Jónás könyve szerint Ninive akkora volt, hogy három napba telt, mire az ember végig tudott menni rajta, és több mint 120 ezer ember lakta. A mai régészeti becslések 70-90 ezerre becsülik a lakosságot.

Ninive építési programja az indirekt vizuális propaganda egyik kiváló példája. A különböző társadalmi rétegek e propaganda más és más részével találkozhattak, de mindenki számára érzékelhetővé tette annak a hatalomnak a nagyságát, amely ezt létrehozta. Szín-ahhé-eríba számára nem volt elegendő az uralom tradicionális jellegére való hivatkozás. Egyénisége és sajátos helyzete szükségessé tette, hogy propagandájában a legitimáció új útjait keresse. Uralmát teremtésaktusnak tekintette, amely újdonságok és technikai vívmányok sorozatát jelentette. Bár Szín-ahhé-eríba 24 éves uralom után gyilkosság áldozata lett – saját fiainak egyike ölte meg –, műve mégis tartós maradt. Személyes sorsa tragikusan végződött, de az Asszír Birodalom mint szervezet megszilárdult.

* * *

(Megjegyzés: Az ÓKOR egy későbbi számában Szín-ahhé-eríba ninivei palotájával részletesen fogok foglalkozni. Ugyanitt lesz szó Szín-ahhé-eríba uralkodásának eseményeiről is.)

IRODALOM

Szín-ahhé-eríba korának és az előzményeknek legjobb összefoglalása: A. K. Grayson, „Assyria: Tiglat-pileser III to Sargon II (774-705 B. C.)”: *The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East*, Cambridge Ancient History (CAH) III/2. Cambridge, 1991, 71–102, valamint „Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 B. C.)”: *uo.*, 103–141. Magyarul is olvasható általánosabb összefoglalások: A. L. Oppenheim, *Az ókori Mezopotámia*, Budapest, 1982; N. Postgate, *Az első birodalmak*, Bp. 1985; Kalla G., *Mezopotámiai uralkodók*, Budapest, 1993; M. Roaf, *A mezopotámiai világ atlasza*, Budapest, 1998.

A 694-es nagy építési felirat ékírásos szövegét először L. W. King adta ki: *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum* (CT) 26, London 1909, 1–38.

A felirat klasszikus feldolgozása: D. D. Luckenbill, *The Annals of Sennacherib*, Oriental Institute Publications 2, Chicago 1924. A szöveg újabban előkerült változatának feldolgozása: A. Heidel, „The octagonal Sennacherib prism in the Iraq Museum”: *Sumer* 9 (1953) 117–188.

Szín-ahhé-eríba feliratainak kiváló összefoglalása a szövegek teljes listájával és számos kommentárral: E. Frahm, *Einleitung in die Sannherib-Inschriften*, Archiv für Orientforschung, Beiheft 26., Wien, 1997. Ugyanez a kötet áttekinti Szín-ahhé-eríba uralkodását és építési tevékenységét, valamint elemzi a feliratok stílusát is. Az asszír királyfeliratok különböző típusainak jó összefoglalása: A. K. Grayson: „Histories and Historians of the Ancient Near East: Assyria and Babylonia”: *Orientalia* 49 (1980) 140–194. A szövegben előforduló

istenekhez: J. Black – A. Green, *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, London, 1992.

Az asszír királyi ideológia kiterjedt irodalmából két különösen fontos gyűjteményes kötet: M. T. Larsen (ed.), *Power and Propaganda. Mesopotamia 7.*, Copenhagen, 1979; F. M. Fales (ed.), *Assyrian Royal Inscriptions: New Horizons in Literary, Ideological, and Historical Analysis*, Rome, 1981.

Az asszír településszerkezetről: M. Liverani, *Studies on the Annals of Ahurnasirpal II. 2: Topographical Analysis*, Rome, 1992. A városok névadásáról: B. Pongratz-Leisten, „Toponyme als Ausdruck assyrischen Herrschaftsanspruchs”: B. Pongratz-Leisten et al. (ed.), *Ana sadi Labnani lu allik. Beiträge zu altorientalischen und mittelmeerischen Kulturen, Festschrift für W. Röllig*, Alter Orient und Altes Testament 247., Neukirchen-Vluyn, 1997, 325–343.

A ninivei ásatások és a város történetének tömör összefoglalása részletes irodalommal: J. E. Reade, „Ninive”: *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 9 (2000) 387–433. A korai ásatások: S. Lloyd, *Foundations in the Dust*, London, 1980 (második, kiegészített kiadás). Szín-ahhé-eríba palotája: J. M. Russell, *Sennacherib's Palace Without Rival at Nineveh*, Chicago-London, 1991. Kőbányák és a város vízellátása: J. E. Reade, „Studies in Assyrian Geography, I: Sennacherib and the Waters of Nineveh”: *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientales* 73 (1978) 47–72. A ninivei botanikus kertek és Szemiramisz függőkertjének problémája: S. Dalley, „Niniveh, Babylon and the Hanging Gardens: Cuneiform and classic sources reconciled”: *Iraq* 56 (1994) 45–58.